

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Педагогічний факультет
Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра
(освітній ступінь)

на тему:

**«РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО
ВІКУ У СПІЛКУВАННІ З ВИХОВАТЕЛЕМ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи ДО-21м
спеціальності 012 «Дошкільна освіта», ОС «магістр»
(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

Тиглі Катерина Ярославівна
(прізвище та ініціали студента)

Керівник канд.пед.наук, доц. Черепаня Н.І.
(прізвище та ініціали)

Рецензент канд.пед.наук, доц. Маляр Л.В.
(прізвище та ініціали)

Мукачево – 2019р.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ТА СПІЛКУВАННЯ	8
1.1. Проблема пізнавальної активності в психолого-педагогічній літературі	8
1.2. Особливості розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку	16
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ДІТЕЙ-ДОШКІЛЬНИКІВ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТИЛЮ СПІЛКУВАННЯ ВИХОВАТЕЛІВ З НИМИ	27
2.1. Методика та експериментальне вивчення особливостей розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку	27
2.2. Залежність розвитку пізнавальної активності дошкільників від стилю спілкування вихователів з ними	46
2.3. Психолого-педагогічні умови формування пізнавальної активності дітей - дошкільників у спілкуванні з вихователями	60
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77
ДОДАТКИ	82

ВСТУП

У системі неперервної освіти дошкільному навчальному закладу належить важлива роль у підготовці дітей до подальшого якісного засвоєння знань, умінь та навичок на етапі шкільного навчання. Дошкільний навчальний заклад має створити умови для повноцінного інтелектуального та духовного розвитку своїх вихованців. Вирішення цих важливих завдань великою мірою залежить від особистості вихователя як ключової фігури дошкільної ланки системи освіти, зокрема від його стилю спілкування з дітьми. Його поведінка, ставлення до своїх вихованців, їх успіхів і невдач, вміння підтримувати інтерес, активність й заохотити кожного з них в процесі спілкування справляють величезний вплив на їх особистісний розвиток загалом та пізнавальну сферу зокрема. Результативність такого спілкування великою мірою визначається умінням вихователя застосовувати особистісно-орієнтовану модель при здійсненні завдань навчання і виховання.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що вплив стилю спілкування дорослого з дитиною на її особистісний розвиток, зокрема емоційну сферу, був предметом вивчення О.Бодальова, Є.Суботського. Окремі аспекти цієї проблеми знайшли своє відображення у дисертаційних дослідженнях А.Андрєєва, О.Смирнової, З.Целенко. В роботах Т.Семенової розкрито вплив стилю спілкування на ставлення дитини до дорослого в ігрових та навчальних ситуаціях. Проте найбільш багатогранно проблема спілкування та його вплив на психічний розвиток дитини дошкільного віку розкрита у працях відомої дослідниці М.Лісіної та учнів її наукової школи. Досліджувалась ця проблема і вітчизняними дослідниками (А.Богущ, Н.Гавриш, В.Котирло, Ладивір, С.Кулачківська, Т.Піроженко, Ю.Приходько Т.Ткачук та ін.)

При всій багатогранності вивчення проблеми спілкування, аналіз літературних джерел дозволяє стверджувати, що в них майже не знайшов свого відображення такий важливий її аспект як вплив спілкування з дорослим на розвиток пізнавальної активності дитини дошкільного віку. В

них недостатньо розкриті причини поступового зниження її пізнавальної активності, відсутні психологічно обґрунтовані шляхи подолання її інтелектуальної пасивності тощо. Адже, за твердженнями окремих дослідників (Н.Бібік, Н.Коленцева), якщо з дошкільниками не проводиться спеціально організована робота у напрямку розвитку інтересу, то вже на початку навчання у школі ця природна властивість поступово починає у них згасати. Залишаються недостатньо вивченими також механізми спілкування, які сприяють розвитку пізнавальної активності дітей-дошкільників, яка, безперечно, великою мірою зумовлює успішність засвоєння ними знань, що є завжди нагальною проблемою педагогічної практики.

Незважаючи на те, що поняття «пізнавальна активність» широко вживається як у науковій літературі, так і у педагогічній практиці, проте, психологічні дослідження цього феномену, як теоретичні, так і експериментальні, майже відсутні, а існуючі наукові праці з даної проблеми - переважно педагогічного спрямування. Нині не існує єдиного погляду на змістовне наповнення та визначення пізнавальної активності, недостатньо розроблений методичний апарат її експериментального психологічного дослідження. Вирішення цих наукових проблем є дуже важливим для розв'язання цілої низки питань педагогічної практики, і насамперед тих, що пов'язані з успішністю засвоєння знань на всіх етапах дошкільного та шкільного дитинства.

Значущість та недостатня розробленість теоретичних і прикладних аспектів проблеми розвитку пізнавальної активності дитини дошкільного віку та його залежності від стилю спілкування вихователя з нею і зумовили вибір **теми магістерської роботи**: «Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем».

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальному вивченні психологічних особливостей розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку в залежності від стилю спілкування вихователя з ними.

Об'єкт дослідження - пізнавальна активність дитини дошкільного віку.

Предмет дослідження - психологічні особливості розвитку пізнавальної активності дітей-дошкільників у спілкуванні з вихователем.

Для досягнення мети дослідження були поставлені та послідовно розв'язані такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми пізнавальної активності особистості та особливостей її розвитку в дошкільному віці.

2. Визначити критерії та показники розвитку пізнавальної активності дітей молодшого та старшого дошкільного віку.

3. Експериментально перевірити вплив стилю спілкування вихователів з дітьми дошкільного віку на прояви їх пізнавальної активності.

Методи дослідження. Завдання дослідження були реалізовані шляхом застосування комплексу методів та конкретних методик, серед яких: теоретичний аналіз психолого-педагогічної наукової літератури, систематизація та узагальнення отриманої інформації; спостереження; бесіда; психолого-педагогічний експеримент; тестування вихователів з метою діагностики стилю їх спілкування з дітьми; статистичні методи обробки результатів дослідження.

База педагогічного дослідження: ЗДО № 33 м. Мукачево.

Практична значущість дослідження полягає у апробації психолого-педагогічних умов, спрямованих на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем.

Апробація результатів дослідження. Публікація. Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку у спілкуванні з вихователем.

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі наведено теоретичне узагальнення і вирішення проблеми розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку у процесі їх спілкування з вихователем. Виявлено рівні розвитку пізнавальної активності у дітей молодшого і старшого дошкільного віку та вплив стилів спілкування вихователів з ними на цей процес.

1. Аналіз літератури з проблеми пізнавальної активності свідчить про те, що дане поняття не має чіткого визначення у психології і педагогіці. Багато трактовок пізнавальної активності призводить до виникнення різних підходів до дослідження проблеми. Визначення пізнавальної активності різними дослідниками дозволяє стверджувати, що вона по-різному розглядається вченими: як компонент пізнавальної діяльності, як риса особистості, як готовність особистості до пізнання зовнішнього і внутрішнього світу. Найчастіше ці аспекти розглядаються у поєднанні. Ми у своєму дослідженні розглядаємо пізнавальну активність як самостійну, ініціативну діяльність дитини, спрямовану на пізнання навколишньої дійсності (як прояв допитливості) й зумовлену необхідністю розв'язання пізнавальних завдань, що постають перед нею у конкретних життєвих ситуаціях.

2. Критеріями розвитку пізнавальної активності є: ініціативність, самостійність, тривалість активності в часі (кількість відволікань, їх спрямованість), допитливість і зацікавленість. Показниками пізнавальної активності виступили: зосередження уваги на певному предметі чи явищі; емоційне ставлення до них (здивування, стурбованість, тобто різноманітність емоційних проявів, які викликав цей предмет чи явище у дитини), їх інтенсивність; дії, спрямовані на краще з'ясування будови предмета, розуміння його функціонального призначення (тут особливо важили якість і розмаїття обстежувальних дій, розмірковувальні паузи); ставлення дитини до результатів своєї діяльності; наскільки вона ініціативна

у відповідях на запитання; чи прагне отримати нові знання; відповідає із власної ініціативи чи лише на вимогу вихователя.

3. Проведене дослідження дозволило визначити та охарактеризувати рівні пізнавальної активності дошкільників. На основі виділених критеріїв з урахуванням ступеня виразності їх показників були виокремлені три рівні розвитку пізнавальної активності дітей: високий, середній, низький, що мали певні особливості у молодших і старших дошкільників.

Для дітей 4-го року життя, які були віднесені до високого рівня розвитку пізнавальної активності характерним було те, що прояви допитливості у них залежали насамперед від привабливості ситуації, яскравості іграшки або предмету, звернень до них вихователя або однолітків. Вони наполегливо шукали засобів досягнення мети й подолання труднощів, легко відгукувалися на пропозицію пошукати інший варіант завдання, і готові були відразу виправити помилки. Увесь процес діяльності цих дітей супроводжувався яскравою вираженістю пізнавальних емоцій - зацікавленості, захоплення.

Молодші дошкільники середнього рівня розвитку пізнавальної активності характеризувалися нестійкими пізнавальними емоціями, незначною творчою ініціативою і фантазією. Їх допитливість здебільшого стосувалася можливості різноманітного використання предметів і подій в іграх. Пошук вірної відповіді або засобу розв'язання завдання вони здебільшого здійснювали за допомогою і при підтримці вихователя. Їх запитання, головним чином, були пов'язані із задоволенням комунікативної потреби і новизною ситуації.

Дітей 4-го року життя низького рівня розвитку пізнавальної активності характеризували небагаточисельні прояви допитливості, часті відволікання на побічні подразники, неможливість обійтися без серйозної допомоги дорослого при розв'язанні завдань. Ці діти часто нудьгували при необхідності здійснювати активну розумову діяльність. Їх неможливо було змусити міркувати, фантазувати тощо. Проте зміни у звичній обстановці в

групі викликали їх подив, вони помічали нові іграшки у груповій кімнаті та в своїх товаришів, коли ті приносили їх з дому.

Старші дошкільники середнього рівня розвитку пізнавальної активності виявляли зацікавленість та активність лише у певних ситуаціях, здебільшого зумовлених змістом своєї діяльності, її емоційною привабливістю. Їм притаманні пізнавальні мотиви діяльності і спілкування, пізнавальні емоції, проте вони є нестійкими. Далі прості цікавості у розв'язанні проблемно-пошукових завдань вони не йшли і не робили спробу з'ясувати для себе ситуацію. Ці діти майже ніколи самі ні в чому не проявляли активності, й, навіть знаючи правильну відповідь, не намагалися висловити її із власної ініціативи.

Дітям низького рівня розвитку пізнавальної активності 6-го року життя притаманні небагаточисельні прояви допитливості, нечисленність ініціативних пошукових дій, наслідування дій сусіда при розв'язанні завдань. Вказівки і пояснення вихователя вони часто не запам'ятовували. На заняттях ці діти були переважно пасивними і лише в окремих випадках у них «спалахували» прояви активного ставлення до інформації вихователя.

Проведене дослідження дозволило охарактеризувати зміст спілкування вихователів авторитарного та демократичного стилю спілкування. Вихователі *авторитарного* стилю спілкування більшість вимог висувають у жорсткій імперативній формі наказу та розпорядження, часто бувають непослідовними у своїх вимогах до дітей, не завжди можуть терпляче вислухати їх, дати пораду, заспокоїти. Для їхньої поведінки притаманні акцентування на недоліках дітей, часті зауваження і покарання. Вихователі *демократичного* стилю спілкування не виявляли негативних установок у ставленні до дітей, не забували оцінювати їх успіхи, не насміхалися над невдачами. У спілкуванні вихователів ДСС з дошкільниками переважав лагідний, привітний тон, вони були гнучкими у використанні оцінок, вчинків дітей, дуже рідко використовували погрози, обурення і очікувану негативну оцінку. Проте надмірне підкреслювання ними

здібностей і вмінь дітей іноді призводило до того, що у деякого з дошкільників спостерігалася підвищена самооцінка і втрата скромності.

Аналіз взаємозв'язку між способом впливу вихователів і рівнем пізнавальної активності дітей переконливо показав, що саме демократичний стиль спілкування педагога з дитиною обумовлює найбільш оптимальний шлях розвитку пізнавальної активності. У групах дітей 4-го року життя, за умови застосування вихователями ДСС особистісно-орієнтованої моделі навчання і виховання, дошкільників з високим рівнем розвитку пізнавальної активності було значно більше (31,2%), ніж у групах, де спілкування відбувалося у жорсткій імперативній формі (19,4%). У групах, де спілкування з дітьми відбувалося в умовах навчально-дисциплінарної моделі навчання і виховання, дітей з високим рівнем розвитку пізнавальної активності було значно менше (24,3%), ніж у групах, де застосовувалася вихователями ДСС особистісно-орієнтована його модель (39,6%). Отримані дані свідчать, що у групах молодших і старших дошкільників значно вищий коефіцієнт кореляції між ДСС і високим рівнем розвитку пізнавальної активності, який становить у групах дітей 4-го року 0,72, у групах дітей 6-го року життя 0,74. Низький рівень розвитку допитливості у молодших і старших дошкільників обумовлювало те, що вихователі АСС не переймалися емоційним забарвленням своїх звернень. Для їх поведінки були притаманні замкненість, категоричність, стриманість почуттів у ставленні до дітей. Створена ними комунікативна атмосфера не сприяла розвитку пізнавальної активності дошкільників, оскільки часті акцентування на недоліках дітей, зауваження і покарання не давали педагогам змоги пізнати їх, побачити світ їх очима, розібратися в їх прагненнях і інтересах. Вихователі ДСС, які у своїй роботі дотримувалися особистісно-орієнтованої моделі взаємодії з дітьми, виходили з інтересів дошкільника і подальших перспектив його розвитку, забезпечували тим самим повний розвиток здібностей кожної дитини і стимулювали розвиток її пізнавальної активності.

Результати проведеного дослідження дозволяють говорити, що розроблена методика формування пізнавальної активності старших дошкільників сприяла підвищенню пізнавальної активності у 38,7 % дітей (12,5% підвищили рівень розвитку пізнавальної активності із середнього до вищого, 26,2% — з низького до середнього). У результаті корекції комунікативних вмінь вихователів змінилося ставлення до дітей у 30% педагогів. Найбільш ефективними засобами роботи з вихователями виявилися навчання конкретних прийомів стимулювання пізнавальної активності у процесі роботи дітей з дидактичним матеріалом, а також ігротерапія. Все це свідчить про ефективність обраних методів роботи.

У дітей, на яких формуючий експеримент справив позитивний вплив, з'явилися допитливість, цікавість, прагнення досліджувати явища усіма доступними їм способами, в основі якого лежало самовдосконалення особистості вихователя, безумовно позитивне ставлення до індивідуальності дитини, визнання унікальності кожної з них, спілкування з дошкільником як з рівним партнером здійснило позитивний вплив на розвиток пізнавальної активності дітей. У них з'явилось бажання продемонструвати перед товаришами і дорослими свої знання і вміння. Діти прагнули викликати інтерес ровесників і дорослих, заслужити у них схвалення. У дошкільників підвищувалася впевненість у своїх силах, загострилася потреба у повазі до себе, з'являлися сміливість і наполегливість у відстоюванні своїх інтересів.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>